

UN MILIAR DE LA DECIUS LA RASOVA

ADRIAN RĂDULESCU

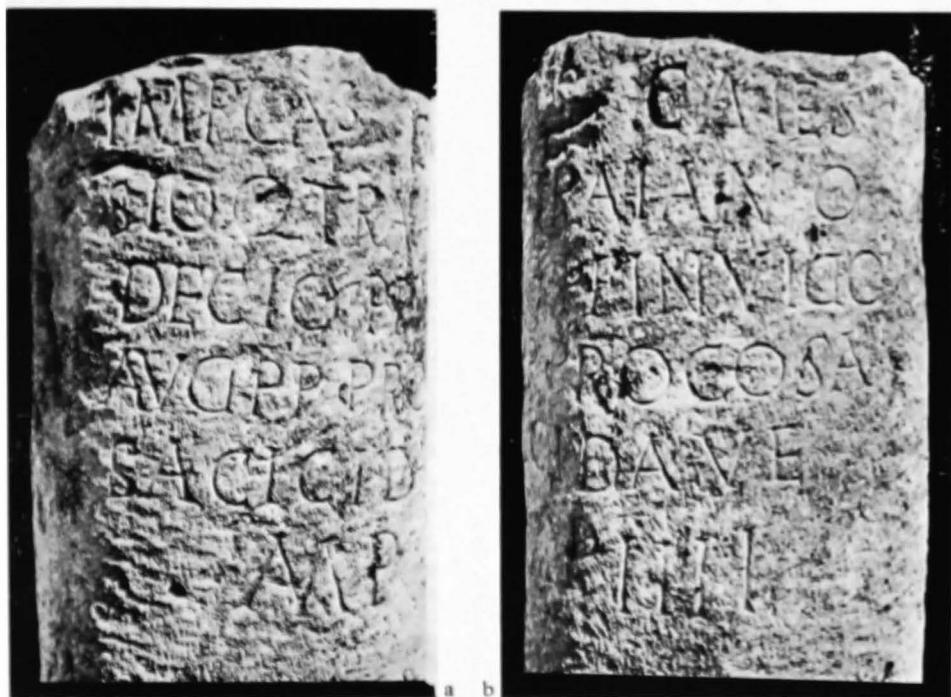

Fig. 1 a-b. Partea superioară a miliarului de la Rasova.

Între documentele epigrafice de o incontestabilă valoare istorică, topografică, lingvistică etc., găsite nu de multă vreme în Dobrogea, se înscrie un miliar, din calcar compact, granulos, căruia îl lipsește partea superioară, dar care păstrează textul scris intact. Importantul document provine de la Rasova, localitate aflată pe malul drept al Dunării, la circa 12 km sud de Cernavoda.

Descoperirea lui s-a făcut偶然, în anul 1964, cam în partea de sud-vest a comunei, pe proprietatea lui Nicolae Șt. Caraian, la circa 1 m de la nivelul solului actual. Locul descoperirii s-ar afla nu departe de malul Dunării,

într-un punct la 1—2 km sud de debucader. De altfel, în zona respectivă, abundă la suprafața solului numeroase resturi ale unei importante așezări romane, care nu este exclus să fie unul din centrele fortificate menționate în izvoarele literare. Sondajele mai vechi au pus în lumină chiar părți ale unui zid de apărare, de factură romană, cu grosimi între 3—3,5 m.

Miliarul, de formă cilindrică obișnuită, este înalt de 1,33 m și are diametrul de 0,33 m — ceva mai ingust jos, unde este și rupt, probabil chiar de la linia de despărțire de baza paralelipipedică ce se introducea în pămînt.

Fig. 2. Inscripția de pe miliar în desfășurare.

Textul, în limba latină, este săpat spre partea superioară a stilpului, pe șase rinduri și conține litere înalte între 3,5—7 cm. Scrierea are un aspect stingăci, cu unele particularități grafice neesențiale (fig. 1, 2).

IMP(eratori) CA[e]S(ari) (Caio) MES-
SIO Q(uinto) TRAIANO
DECIO P(io) F(elici) INVICTO
AVG(usto) P(atri) P(atriae) PROCO(n) S(uli) A
SACI-CI- DAVE
M(ilia) P(assum) IIII

Cele cîteva incorectitudini inerente unei zone provinciale a imperiului și unei vremi de decadentă epigrafică datorată unor mari tulburări politice și militare, le subliniem pentru că, asociindu-le direct cu elementele istorice și toponimice menționate în text, ne vor conduce către unele concluzii utile.

Astfel, în r. 1, intîlnim prescurtarea CAS, în loc de CAES cum ar fi trebuit în mod normal. S-ar putea ca lapicidul să fi încercat să sape ligatura A+E, însă acum nu se mai

poate determina sigur acest lucru, deoarece în acel loc piatra prezintă unele asperități care fac imposibil orice concluzie.

Nepriceperca accluiași meșter se dovedește neîndoios în r. 3, unde, în cadrul cuvintului la dativ, INVICTO, observăm că ligatura C+T e lipsită de bară orizontală, motiv pentru care cele două litere astfel unite dau impresia unui A cursiv. Aceeași situație se repetă și în cazul literei G din prescurtarea AVG- r. 4. Dacă în primul caz găsim explicația unei ligaturi, greșite dar cu rost bine definit în context, în cel de-al doilea caz, totul nu face decit să confirme neglijența sau neștiința lapicidului.

În sfîrșit, cea mai importantă observație în conținutul acestui text este de făcut în r. 5 unde se atestă un important toponim din Dobrogea romană, în formă bizară SACI-CI-DAVE.

Fără îndoială, ne aflăm în fața unei duble greșeli: de ordin grafic și de ordin grammatical. Pe de-o parte se dedublează silaba CI — de unde forma incorectă SACI-CI-DAVE — pe de alta desinența A de la ablativul declinării

a I-II este înlocuită cu E de la declinarea a III-a¹. Corectind deci greșeala ar fi să reconstituim forma normală SACIDAVA — în cazul nostru la ablativ — menționată în izvoarele vremii².

Miliarul în discuție, de pe vremea împăratului Caesar Caius Messius Quintus Traianus Decius (249—251)³, fără să fie unicul pînă la această vreme în zona ponto-dunăreană românească⁴, confirmă concluzia mai veche potrivit căreia eroul de la Abrittus va fi susținut o vastă campanie de reparare a drumurilor și în această parte a imperiului, unde necesități strategice imperioase, legate de singeroasele lupte cu carpii și goții, reclamau prezența trupelor sale. În scurtă durată agitată domniei a acestui împărat, se consemnează fapte de arme dintre cele mai dramatice, legate de eforturile disperate ale romanilor de a stăvili atacurile impetuioase ale barbarilor ce amenințau să cucerească acest atât de important colț strategic al imperiului⁵.

În acest context se inscriu realizările ilustrei noastre personalități imperiale⁶. Limesul dunărean, organizat cu multă grijă încă din timpuri mai îndepărtate față de data miliarului nostru, poate încă dinaintea domniei lui Traian, să resimtă cel mai mult în timpul evenimentelor de la mijlocul sec. al III-lea e.n., ceea ce a reclamat urgente refaceri.

Marele drum organizat în scopuri militare de-a lungul fluviului, unea, în zona dobrogeană

¹ Sorin Stăti, *Limba latină în inscripțiile din Dacia și Scythia Minor*, Buc., 1960, p. 70—71 și 85.

² Izvoare privind istoria Romaniei, Buc., 1964, p. 739, Tab. Peut., VIII, 3, unde Sagadava — de bunăseamă — creștează pentru Sacidava — ca poziție geografică precede Sucidava. În Not. Dign. Or. XXXIX, 12, avem forma corectă Sacidava, trecută între Altinum și Flaviana, deci la nord de Sucidava.

³ R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine*, p. 219, menționează că salutarea ca împărat a lui Decius de către armate s-a făcut în anul 248, într-o zi necunoscută, iar Senatul l-a proclamat într-o sept. — 16 oct. 249.

⁴ Gr. Toclesiu, *Monumentum epigraffiti și sculpturale*, Buc., 1902, p. 247—248; Gr. Florescu, în RIR, XV, 1—4, 1945—Cetatea Turnu — cu importante considerații asupra celor două inscripții publicate mai înainte de Gr. Toclesiu. Un important miliar din vremea lui Decius provine de la Sinoe (Kasap-köy), judec. Constanța, cf. CIL, III, 12.515; Imp[Cai]o] Messio [Quint]o Trajan[u] Decio[] p[ro]p[ter]a] (Aug.) restituit[us] per P. Post [Junium] I[ulius] Leg. Auf[g. pr.pr.] acum la Muzeul național de antichități din București, Inv. nr. 137; J. Weiss, *Die Dobrudja im Altertum*, Sacilevo, 1911, p. 65; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobrogea*, Buc., 1938, p. 267; idem, *Des istoria Dobrogei*, II, Buc., 1968, p. 248—249; Em. Dorutu, în *Studii clasice*, VI, Buc., 1964, p. 230, nota 9.

⁵ Evenimentele la care ne referim nu numai că au impresionat puternic pe contemporani, dar au lăsat ecouri adînci chiar la scriitorii antichității: Dexippus, F H G, frag. 16, 19—20 (Jacobi, *F. Gr. Hist.*, 100, 22, 26—27); Aurelius Victor, *Caesares*, 29, 3; Ammianus Marcellinus, XXXI, 15; Zosimus, I, 23; Iordanes, Get. XVIII, 101—103.

⁶ Zosimus I, 21: Δέσμος καὶ γένες πρόχον καὶ διέδραπτο προτεί διὰ τοῦ πάντας Θυμόπεδον ταῖς δραπταῖς; ii, I, 22: τῇ Δέσμῳ πεπιθύθες ἀπιττήσαι καὶ περι μάκρα προσώπα.

MARGINEA DE SUD-VEST A DOBROGEI ÎN EPOCĂ ROMÂNĂ în sec. I-II e.n.

fortificații romane⁷ prea binecunoscute, începînd de la Novae și de mai departe încă, urmînd apoi linia malului drept pînă la vîrsarea în Marea Neagră, de unde, cobora spre sud prin cetățile vest-pontice⁸.

În zona aferentă punctului de descoperire a miliarului, sint de amintit cîteva importante localități antice: *Durostorum-Silistra*; *Sucidava*; *Satu Nou*, Mîrleanu (azi Dunăreni) sau *Pirjoiaia*⁹; *Altinum-Oltina*; *Flaviana-Rasova*¹⁰;

⁷ Cele mai multe, dacă nu în exclusivitate, sint ridicate pe locul fostelor așezări autohtone, de unde și originea lor toponomică, cf. R. Vulpe, *Hist. anc.* p. 110—165 și 190.

⁸ Despre organizarea acestui drum, vezi V. Părvan, *Ulmenești*, I, în ARMSI, XXXIV, p. 376—386; R. Vulpe, op.cit., p. 164, și urm.; *Itz. Rom.*, vol. I, Buc., 1960, p. 494—495.

⁹ În literatură de specialitate mai veche, Sucidava a fost fixată la Pirjoia, cf. C. Ionescu-Dobrogeanu, *In Dobrogea în pragul vîsăului al XX-lea*, Buc., 1904, p. 529, dar competența în materie de arheologie a cărțarurului dobrogean, la vremea când își scria cartea, era lipsită de un real temei științific. După N. Gastar, *Monumentum epigraffiti inedita din lapidarium Muzeului regional de arheologie Dobrogea*, în Studii Clasice V, 1963, p. 299—313 (— *Not monumente epigraffice din Scythia Minor*, Constanța, 1964, p. 91), Sucidava ar fi de identificat cu ruinele de lîngă fostul sat Mîrleanu, azi Dunăreni — parte integrantă a com. Alimanu. La pag. 88 — op. cit. — reconstituirea militaria (inter) *Sag. interiores* geo-

Axiopolis-Cernavoda-Hinog; *Capidava* — azi Capidava; *Sacidava*¹¹; *Carsium*-Hirșova etc. (vezi harta).

Deci localitatea Sacidava trebuie căutată în acest sector al limesului dobrogean. În linii generale, itinerariile și hărțile din sec. III—IV au creat în zilele noastre baza unor determinări geografice și topografice, în funcție de localități contemporane, însă cu incerte erori, uneori foarte mari, izvorite din lipsa unei documentații sigure. Ordinea localităților de epocă romană din zona sud-vestică a Dobrogei, nu este prezentată diferit de izvoarele antice, ceea ce a făcut ca încercările de identificare din istoriografia modernă să sufere desecori fluctuații. În cazul nostru, un singur exemplu este edificator: Sucidava a fost identificată rind pe rind cu Satu Nou¹², cu Mirleanu — azi Dunăreni — și în sfîrșit cu Pirjoaia¹³, sate moderne apropiate între ele. Desecori s-a crezut greșit că cele două localități, Sucidava și Sacidava ar fi în fond una și aceeași localitate, dar că izvoarele antice le-ar fi transmis numele în forme ambigue.

Prima încercare de a circumscrive într-o zonă mai restrinsă localitatea Sacidava — transmisă de Tab. Peut. (sub forma Sagadava) și de Not. Dign., dar ignorată de Itin. Ant. — a pornit de la o inscripție de o importanță aparte, publicată de Gr. Florescu¹⁴. Locul de găsire a documentului, care e datat ipotetic în vremea lui Constantin cel Mare¹⁵, rămâne incert — în orice caz, din Dobrogea, probabil de la Ulmetum — dar aduce următoarea noutate: Aurelius Valens dedică un ex voto în cinstea zeității Deo Sancto Herone (sic), pentru el însuși și pentru vexillatio Capidavensis. Această vexillatio Capidavensis ar fi un detașament

pusă de autor, este mai sigur militavit *Sacidavae* și după cum tot el propune ca posibil în notă (n.3.p.91). Ar urma deci ca Sacidava să fie chiar în respectiva stațiune de la Mirleanu, iar Flaviana, undeva în apropiere, poste pe lac. După opiniile cea mai recentă, acreditată de mai mulți specialisti, Sucidava s-ar identifica cu Pirjoaia, cf. P. Diaconu, în *Bis. ort. română*, LXXXI, 1963, p. 546—550; V. Cuhna, în *SCIV*, XXII, 1966, p. 189—195; R. Vulpe și I. Barnea, în *Din ist. Dobr.*, II, passim, dar dacă primul se fixează ca și predecesorii, tot la Pirjoia, cel de-al doilea autor păstrează rezerve față de această localizare.

¹² După hărțile Dobrogei romane (V. Pârvan, R. Vulpe), și în *Ist. Rom.*, I, pl. XIII, la fel ca și în *Din ist. Dobr.*, II, harta Dobrogei între sec. I—III, Flaviana s-ar găsi mai la sud-vest de Rasova, într-un complex de 4—5 așezări romane.

¹³ În Tab. Peut. VIII, 3, înaintea Sucidavei apare Sagadava de bună seamă formă coruptă de la Sacidava din Not. Dign. Or. XXXIX, 29 și 32, care o situează, corect, la sud de Axiopolis.

¹⁴ R. Vulpe, *Hist. anc.*, p. 165 și 303. Mai recent, în *Din ist. Dobr.*, II, autorul a renunțat la această localizare pronuntindu-se pentru Pirjoia.

¹⁵ Supra, nota 9.

¹⁶ *In memoria lui Vasile Pârvan*, p. 137; *In amintirea lui Constantin Giurescu*, Buc., 1944, I.c.; *Idem. In Dacia*..., NS, I, 1957, p. 237; R. Vulpe, *Hist. anc. Dobr.*, p. 305—306; I. Barnea, *Din ist. Dobr.*, II, p. 373.

¹⁷ R. Vulpe, I.c. nota 2.

¹⁸ Gr. Florescu, *In memoria lui V. Pârvan*, I.c.

¹⁹ Idem, *In amintirea lui Constantin Giurescu*, I.c.

²⁰ Idem, *In amintirea lui Constantin Giurescu*, I.c.

²¹ Ibidem.

cu sediul la Capidava, însă care depindea de un praefectus equitum scutariorum-unitate atestată de Not. Dign. de la Sacidava. Deci, detașamentul de la Capidava ar fi făcut parte dintr-un corp de cavalerie cu garnizoana într-o altă localitate, pînă la care distanța și direcția rămîn necunoscute. Este deci o situație diferită de aceea pe care, puțin mai tîrziu, o atestă Not. Dign. Or. XXXIX, 12, unde Capidava are un cuneus equitum solensium, în timp ce cuneus equitum scutariorum este pus la Sacidava¹⁶.

Deci: Vexillatio Capidavensis din inscripția menționată ar reprezenta un detașament al acelui cuneus equitum solensium, care a dat concursul garnizoanei de la Sacidava cu o ocazie oarecare etc.¹⁷. Referirile inscripției — în deplină concordanță cu mențiunile, verosimile pentru noi, din Not. Dign. converg în jurul Sacidavei, localitate pe care Gr. Florescu, într-o interpretare mai veche¹⁸ inclină să fixeze la Seimeni sau la Topala, acolo unde se găsesc urmele unor importante cetăți romane¹⁹. Aceasta, deoarece coincidența trupei de equites scutarii din vexillatio Capidavensis cu un cuneus equitum scutariorum de la Sacidava părea și topografic mai decisivă decât poziția Sacidavei între Altinum și Flaviana, dar tot Gr. Florescu²⁰, într-o interpretare ulterioară, revenise asupra identității dintre equites scutarii și cuneus equitum scutariorum, deducind că sint corpori de trupă diferite²¹.

Tendința de a localiza Sacidava, fie la Seimeni, în sudul Capidavei (circa 10 km), fie la Topala în nordul Capidavei (circa 8 km) ar izvori din situația că aceste centre sunt mai apropiate de sediul detașamentului militar atestat în inscripție. În rest, nu există nici un alt indiciu plauzibil, iar motivarea din prima interpretare a cercetătorului român se bazează numai pe deducții neconcludente. După datele inscripției astfel interpretate inițial, s-ar putea prea bine ca Sacidava să fi fost chiar și în altă parte.

În lumina descoperirii de la Rasova, se impune o reconsiderare a vechilor interpretări.

Din inscripția noastră rezultă clar numele localității Sacidava, confirmat mai puțin de Tab. Peut. și mai bine de Not. Dign. La fel de clar este exprimat numele celci de-a două localități, Sucidava — net distinctă de prima —

¹⁶ Gr. Florescu, *In memoria lui Vasile Pârvan*, I.c., idem. *In amintirea lui Constantin Giurescu*, Buc., 1944, I.c.; idem, *Dacia*..., NS, I, 1957, p. 237; R. Vulpe, *Hist. anc. Dobr.*, p. 305—306; I. Barnea, *Din ist. Dobr.*, II, p. 373.

¹⁷ R. Vulpe, I.c. nota 2.

¹⁸ Gr. Florescu, *In memoria lui V. Pârvan*, I.c.

¹⁹ Idem, *In amintirea lui Constantin Giurescu*, I.c.

²⁰ Idem, *In amintirea lui Constantin Giurescu*, I.c.

²¹ Ibidem.

intr-o inscripție din Durostorum care cinstește victoria împăratului Aurelian contra barbarilor la Dunăre: quot imp(erator) Aurel(ianus) vicit[reginam] Ze[nobiam] inviso[sque] tyrannos et Carpos[...] inter Ca[r]sium et Sucid[avam delevit]²². Mai mult, numele Sucidavei este confirmat și de Ptolemeu și de Tab. Peut. și de Itin. Ant. și de Not. Dign. și de Procopius (De aedif., 239).

In lumina acestor atestări și mai ales în lumina descoperirii revelatoriei de la Rasova, și Sacidava trebuie căutată în sud-vestul Dobrogei. Miliarul ne dă pentru prima oară puțină de a identifica mai precis localitatea, adică de a-i restringe mai mult incadrarea geografică, în funcție tocmai de punctul descoperirii.

Nu trebuie să excludem posibilitatea ca acest document epigrafic să fi fost adus la Rasova din altă parte, în decursul veacurilor. Dar în orice caz, n-am putea admite ușor că ar fi putut fi transportat de la Seimeni ori tocmai de la Topalu. Chiar dacă n-a rămas la locul său inițial, unde marca cei 4000 de pași — M(ilia) P(assum) IIII, prin care indică distanța de la cetatea Sacidava — pare mai verosimil să căutăm proveniența miliarului intr-una din așezările romane apropiate de Rasova de astăzi, între care nu mai puțin de 6—7 ar concura la o revendicare a numelui de Sacidava. O dovadă în plus ne-o dă însăși Not. Dign. Or. XXXIX, 29 și 32, unde, între fortăretele dobrogene de pe Dunăre, de la sfîrșitul sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea, constatăm că Sacidava se afla între Altinum-Oltina și Flaviana — la sud de Rasova²³. Deci, acordul dintre locul de descoperire al miliarului și izvorul antic — care chiar dacă este de dată mai tîrzie decit data miliarului nostru, reflectă o stare de fapte preexistente — se poate face surprinzător de clar și de convingător, cu rezerva că nu putem afirma precis căreia dintre cele 6—7 fortăreți romane, din sec. al III-lea e.n., apropiate Rasovei de astăzi — aflată, de la caz la caz, la distanțe de 1—5 km — i se poate atribui exact numele de Sacidava și căreia acela de Flaviana, sau cărora, după veacul al IV-lea le-am putea spune *Flaviana, Sacidava sau Sanctus Cyrilus*²⁴.

²² CIL, III, 12456; V. Părvan, *Municipium Aue. Durostorum*, în «Rev. di filol., s.n.», II, Torino, 1934, p. 322; cf. G. Putsch, *Carpi*, în RE, col. 1609.

²³ Supra, nota 10.

²⁴ Procopius, *De aedif.*, 239; J. Weiss, *Dobrodscha*, p. 44. Într-un foarte recent articol ce va apărea într-o din revista de specialitate din R.P. Bulgaria, R. Vulpe — căruia îl mulțumesc pentru accentuat prețioasă informație — argumentează că Flaviana, statie navală a Scythiei, vecină simetrică stației navale a Monsici Secunda de la Altinum pe lacul Oltina, trebuie să fie căutată pe lacul Mileanu. Geografi călor

Oricum, miliarul de la Rasova aruncă lumini noi asupra istoriei marii artere imperiale care legă localitățile de-a lungul Dunării de Jos, la mijlocul sec. al III-lea e.n., dar în special asupra problemei privind identificarea Sacidavei, pe care o scoate din presupusa zonă Seimeni-Topalu²⁵ — unde în chip frecvent hărțile actuale ale Dobrogei antice o plasează și o apropie simțitor de locul ei firesc de existență antică, în apropiere de Rasova, unde, după cum afirmăm, sunt numeroase vestigii care și dispută acest nume.

R E Z U M E

Столбовой камень, найденный в 1964 году в деревне Рассова, на берегу Дуная в 12 км южнее Черноводы-Аксиополиса, является важным эпиграфическим документом времен императора Дециуса (249—251), в царствование которого большая императорская дорога по правому берегу Дуная, в стратегических целях была перестроена. Этот документ подтверждает название укрепления Сачидава, но в неправильной форме: т.е. с удвоенным слогом «сі» в творительный падеж III-го склонения вместо I-го.

Этот камень дает возможность ограничить площадь, которую занимало это укрепление и которое Tab. lent. неправильно упоминает как Сагадава, в то время как Not. Dign. называет его правильно Сачидава, в отличие от Сучидавы. Более ранние исследования определяли местонахождения Сачидавы в зоне Сеймень-Топала. Эта надпись дает возможность установить местонахождения Сачидавы около Рассовы, в одном из 6—7 античных поселений, которые находятся вблизи этой деревни.

RÉSUMÉ

Cette pierre milliaire (miliarium) est un important document épigraphique, découvert en 1964 à Rasova, au bord du Danube, à 12 km au sud de Cernavoda — Axioapolis, et qui date du temps quand Decius (249—251) était empereur; c'est pendant son court règne que la route impériale qui longeait la rive droite du Danube a été refaite, pour des raisons stratégiques-militaires.

Le document atteste le nom de la localité Sacidava, mais sous une forme incorrecte: SACI (CI) DAVE, c'est-à-dire, ayant la syllabe « Ci » dédoublet et la désinence à l'ablatif de la III-e déclinaison, au lieu de la I-e.

De toute façon, il est important de savoir que le miliarium offre, par cette mention, la possibilité de restreindre l'aire géographique d'encadrement de cette localité, que Tab. lent. mentionne sous la forme incorrecte de Sagadava, tandis que Not. Dign. l'atteste correctement, Sacidava — distinct de Sacidava. D'anciens essais de localisation de Sacidava l'avaient située dans la zone Seimeni-Topala. Cette dernière inscription nous permet de la localiser aux alentours de Rasova, dans l'une des 6—7 localités antiques qui se trouvent près de cette commune.

două provincii dioclezianee trecea printre cele două localități, deci printre cele două lacuri. Flotele respective erau vecine fără înlântire de Dioclezian formăseară o singură flotă: Clisia-Pavia Moesica.

²² R. Vulpe, *La limite méridionale de la province romaine de Scythia, în ms.*, renunță la Sacidava — Topala sau Seimeni —, inscripția de la Rasova servindu-i drept argument hotărâtor pentru aceasta. Deoarece apariția de la Rasova a coincis cu acțiunea de tipărire a volumului „Din istoria Dobrogei” II, și se înținde n-a dispus, în timpul corecturilor, deci de vagă și eronată informație privind miliarul în discuție, a trebuit să folosească pentru localizarea Sacidavelor veciile stiri. Deci, urmări ipoteza, acum depășită, a lui Gr. Florescu, autorii volumului amintit fixează Sacidavala pe hărțile Dobrogei, între sec. I—III și între sec. IV—VI, în zona Seimeni—Topala, ceea ce este în total dezcord cu Not. Dign., Or. XXXIX, 29 și 32.